

Innehåll:

Från apoteksomstrukturering till opiumtugg	1
Läkemedelskongressen 2008	2
Årsmötet 2008.....	2
Ny hedersledamot	2
<i>Chelidonium majus</i> och <i>minus</i>	2
Kongresser	4
Svensk sjukhusfarmacihistoria.....	5
Naturaliekabinettet på Skånelaholm – en drogsamling i Linnés anda	5
Akademiska sjukhuset 1708-2008	6
Skulle jag inte visat dom?.....	7
Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 2008	7
Museiresa	8

Från apoteksomstrukturering till opiumtugg

Såväl under det första, som andra halvåret av 2008 har vi kunnat glädja oss åt en bra uppslutning kring FHS aktiviteter. Vårens mötesbegivenhet med fokus på utbildningsfrågorna under första delen av 1800-talet följdes av en välbesökt tisdagssession under Läkemedelskongressen i november (se sid 2) där ett välkomponerat program attraherade såväl äldre som yngre (Sic!) åhörare. Vid höstens föredragskväll, under devisen Stenstadens apotek, presenterade journalisten Michael Bejke en planerad bok om apoteken i Stockholm. Han efterlyste erfarenheter och berättelser från dessa, vilket resulterade i livliga diskussioner med auditoriet och vad som förefaller ett givande kontaktskapande. Nu får vi se vad det blir av detta. Ute i landet har Bo Ohlsson & undertecknad under hösten presenterat *Farm-arkeologi på havets botten – Studier av fynden ur Regalskeppet Kronas medicinkista berättar om 1600-talets medicinska kurer*, i Lund (vid 3 tillfällen) och i Falköping.

Lagrådsremissen angående omreglering av apoteksmarknaden är framlagd och apoteksmonopolets upphörande rycker allt närmare. Från FHS sida känner vi att det nu mer än någonsin gäller att bevaka att kulturhistoriska värden av farmacihistoriskt intresse inte går förlorade. Detta må gälla såväl fast egendom som lösöre och skrivna

dokument. Visst gehör för ett sådant ställningstagande återfinns glädjande nog i remissens skrivning ”Regeringen avser att ge Apoteket Omstrukturering AB i uppdrag att säkerställa att de byggnader, lokaler och föremål med kulturhistoriska eller konstnärliga värden som ingår i Apoteket AB:s tillgångar även fortsättningsvis kvarstår i statlig ägo.” Vi har också kunnat konstatera att det finns en stor förekomst av rekvisita och dokumentation relaterad till läkemedel ute i obygderna, det vill säga utanför läkemedelsfären.

Arbetet kring utvecklingen av kvalitetsdokumentation av läkemedelstillverkning flyter på och en hel del dokument kommer in till FHS. Att bevaka de kulturhistoriska värdena av farmacihistoriskt intresse, gäller ju också dokumentationen av en försvinnande svensk läkemedelsindustri. Frågan om en mer genomgripande genomgång av svensk läkemedelsindustris historik och möjligheter till finansiering, en läkemedelsindustrihistorisk samling har också initierats. Det finns ett växande intresse för denna sektor av farmacihistorien som kan ge nytt engagemang och nya medlemmar till FHS och som skall tas tillvara.

Frågan om FSH engagemang i farmacihistorisk forskning och medverkan kring temata för betygsarbeten och doktorandstudier har stötts och blötts under ett antal år utan respons. Tyvärr har intresset från de farmaceutiska utbildningarna lyst med sin frånvaro. Genom en öppenhet mot historiska och ekonomiska institutioner inom de filosofiska fakulteterna har vi haft bättre tur, då en doktorand från Institutionen för ekonomisk historia vid Stockholms universitet nu påbörjat sina doktorsstudier – *Svensk opiumhandel åren 1685-1850*. Vi vet att Stagnelius var opiumtuggare och att Johan Abraham Grill hade en del skumraskaffärer för sig och blev rik som ett troll, men annars förefaller detta vara ett dåligt ”beforskat” område.

Björn Lindeke

Unicornis utges av Farmacihistoriska Sällskapet, en sektion inom Apotekarsocieteten.

Redaktör: Ingegerd Agenäs, historiker@swepharm.se

Redaktionskommitté: Ingegerd Agenäs, Jan-Olof Brånstad, janolofbranstad@gmail.com och Gunilla Torberger, johan@torberger.com

Layout: Kerstin Heineman, kerstin.heineman@swepharm.se

Läkemedelskongressen 2008

I e-lixir har Läkemedelskongressen 2008 refererats. Sällskapetets session var förhållandevis välbesökt med 25-40 åhörare. Anders Grahnén presenterade Stellan Gullström. Det föredraget kommer i nästa nummer av Unicornis. Så berättade Rune Casslén om hur FASS och Patient-Fass kom till; Hans Sievertsson berättade om Somatonorm, vårt första rekombinanta läkemedel; Lennart Ernerot redovisade det arbete som han leder inom Farmacihistoriska Sällskapet för att möjliggöra en tillfredsställande dokumentation av hur GMP-arbetet genomfördes inom Läke-medelsindustrin. Till sist berättade finska Irene Soinio-Laaksonen om salvberedningar i Kalevala. Abstracts till föredragen finner Du i bifogade sammanställning.

Årsmötet 2008

Omedelbart efter kongresssessionen genomfördes Sällskapetets årsmöte. En stadgeändring, som innebär att sektionerna inte längre har egen revision utan att även förvaltningsrevision genomförs av Apotekar societetens

förvaltningsrevisorer, beslutades. Årsmötet omvalde samtliga funktionärer med undantag av revisorn, eftersom funktionen inte längre finns. Vi tackar därför varmt Gunn Frank, som med den äran skött revisorsuppdraget under en följd av år. Så utsågs Leif H Eklund till hedersledamot.

Ny hedersledamot

I 10 år har Leif H Eklund varit ordförande (den tredje) för Farmacihistoriska Sällskapet. Vid årsmötet utsågs han till hedersledamot med motiveringen:

För ett mångårigt engagerat och altruistiskt arbete kring dokumentation, organisation och vård av föreningens arkivalier och föremålsamlingar samt för en strävan till en vetenskaplig utveckling av verksamheten kopplat till externa samarbeten.

Leif Eklund

Chelidonium majus och *minus*

– två växter med tydliga indikationer enligt signaturläran.
Kunde de ha haft avsedd effekt?

Stig Ekström, farm. dr h.c. Medicinhistoriska museet, Uppsala, och Lars-Erik Appलगren, prof. emer., Institutionen för biomedicin och veterinär folkhälsovetenskap, SLU, Uppsala.

Inledning

Enligt signaturläran hade den gode Guden i sin vishet talat om för människorna vilka kroppsdelar/organ, som kunde botas med olika växter genom likheter med sådana. Principen var *Similia similibus curantur* det vill säga lika botar lika. Signaturläran utvecklades framför allt av Paracelsus (1493-1541) och hans syn påverkade medicinen långt fram i tiden.

Skelört, *Chelidonium majus*, kallades på 1700-talet även svalört och detta har lett till en del förväxlingar med dagens svalört, *Ranunculus ficaria*. Den kallades nämligen vid samma tid *Chelidonium minus*.

Skelört

Skelörten (Fig. 1) ansågs genom den gula blomfärgen och växtens gula mjölksaft (Fig. 2) avsedd att användas mot gall- och leversjukdomar.

Denna *signatura rerum* har sannolikt påverkat Linné även på 1700-talet. Han skriver nämligen så här om skelörten, eller svalörten som den också kallades på den tiden: "Växtens gula, skarpa mjölksaft borttager revorm och

Figur 1. Skelört, *Chelidonium majus*. Fotograferad sommaren 2008 i Saltsjöbaden.

hinna ('nagel') på ögat, botar **gulsot**, vattusot och ofta tvinsot" [1]. Han har alltså bevarat tron på att den gula fär-

Figur 2. Från en avbruten stjälek av skelört sipprar den orangegula mjölksaften. Fotograferad i Uppsala sommaren 2008.

gen pekar mot användbarheten av växten för gallidanden. I för den lärda allmänheten avsedda medicinska handböcker förekom liknande påståenden. Så tillskrivs till exempel *chelidonia* i Arwid Månssons Örtabok från 1642 hela 22 dygder, däribland följande: ”3. Dricker man Chelidonia och Anis med Ättickio och hvit Wijn, är gott för Gulesoot. ... 21. Tagher man Chelidonia, och siudher henne medh Biuggmjöl [= rågmjöl], och någhor Honung uthi lagd, och then som hafwer Gulesoot, äter ther aff, thet hielper. 22. Man må och siuda hennes Rötter uthi söta Miölk, och dricka henne sedhan, thet är gott för Gulesoot” [2].

Gulsot, som manifesteras genom bilirubinets guldfärgning av bland annat ögonvitorna, är ju ett symptom på en lever-skada (till exempel hepatit) eller gallstas. Bland de substanser som har isolerats från *Ch. majus* finns chelidonin, som tillskrivits spasmlösande egenskaper [3]. Kanske kunde skelörtens relativt ringa innehåll av chelidonin – ca 0,7% i roten, *Radix chelidonii*, och något mindre i själva växten, *Herba chelidonii*, [4] – ha givit viss lindring som spasmolytikum i samband med ett akut gallstansanfall?

Andra substanser som isolerats från skelört är till exempel chelidocystatin, som i modern tid visats vara en specifik cysteinproteashämmare och därigenom kunna hindra virustillväxt och alltså ge ett antiviralt skydd [5, 6]. Man skulle alltså kunna spekulera i om denna egenskap kan ha gett viss lindring vid virusbetingade hepatiter i den ’signaturmedicinska’ användningen av *Chelidonia* vid gulsot.

Svalört

Svalörten, *Ranunculus ficaria*, (Fig.3) ansågs genom sina fikonlikt (*ficaria*) uppsvällda birötter ha god effekt på hemorrojder (Fig. 4). Dessa birötter kan uppvisa tydlig likhet med sådana skador, något som konstnären i Bocks flora från 1552 tagit fasta på (Fig. 3). I samma ”örtabok” av Bock, *De Stirpium Historia*, beskrivs också användningen av roten från svalört som botemedel mot hemorrojder [7]. Förutom signaturlärans recept mot hemorrojder kunde man också be till Sankt Fiacrus, en irländsk präst,

Figur 3. *Chelidonium minus*, dagens *Ranunculus ficaria*, svalört. Bilden ur *De Stirpium Historia* av Hieronymus Bock, 1552. De uppsvällda birötterna kan föra tanken till hemorrojder. Bilden fotograferad i Hernquistbiblioteket i Skara.

Figur 4. Hemorrojd, sedd under sigmoidoskopi. Bilden från Wikipedia [11].

som dog 670 e.Kr. Han anses nämligen vara bland annat hemorrojdernas skyddshelgon [8]!

Svalörten har angetts innehålla anemonin, protoanemonin, saponin och vitamin C [4]. I handböcker om naturläkemedel uppges att svalörten i "modern" tid (1984) användes mest utvärtes i salvor och sköljmedel för behandling av hemorrojder, vårtor och skabb [9]. I ett arbete från 1984 rapporteras att lokalt applicerade saponiner från svalört visar en antihemorroidal effekt [10].

I en icke kontrollerad, klinisk undersökning från 1969 redovisas resultat av hemorrojdbehandling med en svalörtsalva (une pommade antihémorroïdaire au glucosides du ficaria, Phéboïdine) som användes på en obstetrisk klinik. Den innehöll också 0,5% hydrokortison och det ansågs att en god smärtstillande effekt kunde erhållas av kombinationen [12]. Om det "bara" var hydrokortisonet som var verksamt kan man naturligtvis inte avgöra av den undersökningen. Trettio år senare refereras denna studie på en konferens med kommentaren att studien inte följts upp sedan dess [13]. Det är onekligen intressant att de lo-

kalretande substanserna från *R. ficaria* (framför allt anemonin) i kombination med hydrokortison angetts ha gett gott behandlingsresultat med skrympning av behandlade hemorrojder. Anemonin har just lokalretande egenskaper och har därför använts bland annat som blister [14]. Anemonin har även visats ha antiinflammatorisk effekt genom sin kraftiga NO-syntetashämmande effekt [15], något som ju kan ses som en parallell till den antiinflammatoriska effekten av hydrokortison i de i dag använda salvorna och stolpillren mot hemorrojder.

Slutkommentar

Även om de funna exemplen på rapporterade kliniska effekter av de båda *chelidonia* är slående, saknas kontrollerade studier som kan utesluta såväl rena placeboeffekter som spontana tillfrisknanden. Det är dock spännande att spekulera i om de empiriska, positiva iakttagelserna i samband med användning av skelört och svalört har bidragit till att signaturlärens enkla synsätt har permanentats i vården.

Referenser

1. Linné, C, von. Svensk flora (Flora Svecica) 1755. I svensk översättning, Stockholm, Forum, 1986
2. Månsson, A, En myckit nyttigh Örta-book. 1642. Faksimil-upplaga 1987, Bokförlaget Rediviva.
3. Kohlstadt, E, Choleretika, Cholekinetika und Cholagoga. Die Pharmazie, 1947, 12:529-536.
4. Hoppe, HA, Drogenkunde, Band 1, 1975, W de Gruyter, Berlin, New York.
5. Rogelj, B, Popovi, T, Ritonka, A, Strukelj, B och Brzin, J, Chelidocystatin, a novel phytostatin from *Chelidonium majus*. Phytochemistry, 1998, 49:1645-1649.
6. Colombo, ML och Bosisio, E, Pharmacological activities of *Chelidonium majus* L. (Papaveraceae). Pharmacological Research, 1996, 33:127-134.
7. Bock, H citerad i Schneider, W, Pflanzliche Drogen. Sachwörterbuch zur Geschichte der pharmazeutischen Botanik, Teil 3, P-Z, Govi Verlag GmbH, Frankfurt a M, 1974, s 154.
8. Bonello, JC, Cohen, H och Gorlin, RJ, Of Heliotropes and haemorrhoid sufferers. Dis. of the Colon & Rectum, 1985, 28:702-704.
9. Stodola, J och Volak, J, Tidens stora bok om läkeväxter. 1984. Tidens förlag, Stockholm.
10. Texier, O, Ahond, A, Regeat, F och Pourrat, H, A triterpenoid saponin from *Ficaria ranunculoides* tubers. Phytochemistry, 1984, 23:2903-2905.
11. Wikipedia, 20 Okt. 2008, 22.38 UTC. 12 nov 2008, 22.38 <<http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Hemorrojder&oldid=7721542>>.
12. Delacroix, P, Notre experience concernant l'emploi d'une pomade anti-hémorroïdaire aux glucosides du ficaria. Rev. franc. Gynéc. 1969, 64:487-488.
13. Bidart, JM. Hémorroïdes et grossesse. Kongressrapport: Journées Françaises de Colo-Proctologie (26/11/99)
14. Kern, JR och Cardellina JH, Native American medicinal plants. Anemonin from the horse stimulant *Clematis hirsutissima*. J Ethnopharmacol. 1983, 8:121-123.
15. Lee TH, Huang, NK, Lai TC, Yang, AT och Wang, GJ, Anemonin, from *Clematis crassifolia*, potent and selective inducible nitric oxide synthase inhibitor. J Ethnopharmacol. 2008, 116:518-527.

39th International Congress for the History of Pharmacy

Wien 16-19 september 2009

Abstracts till posters och föredrag skall vara inne senast 31 mars. Anmälan kan göras till:

39ichp.pharmakognosie@univie.ac.at

Om Du vill ha en broschyr kan Du kontakta Farmacihistoriska Sällskapet antingen på historiker@swepharm.se eller på adress: Apotekarsocieteten, Box 1136, 111 81 Stockholm.

22 Nordiska Medicinhistoriska kongressen

Bergen 3-5 juni 2009

Den föregås av en workshop om medicinhistoriska museer.

Svensk sjukhusfarmacihistoria

Svensk sjukhusfarmaci genomgick en kraftig utveckling under andra delen av 1900-talet. På nationell nivå finns tämligen begränsat med material som beskriver denna utveckling. I bokverket "Svensk farmaci under 1900-talet" finns ett övergripande kapitel, "Sjukhusfarmaci" skrivet av Sven Ström. Apoteket AB har arkiverat en del dokument hos Centrum för näringslivshistoria framför allt kring utredningar och avtalsförhandlingar samt alla nummer av tidskriften "Sjukhusfarmaci".

Inom ramen för Farmacihistoriska Sällskapets verksamhet har en arbetsgrupp bildats för att samla in och systematiskt ordna historiskt sjukhusfarmaceutiskt material. Syftet är att framtida forskning ska ha tillgång till ett gediget underlag. Arbetsgruppen består av Jan-Olof Brånstad, Fred Fritzon, Gerd Henriksson, Bo Holmberg, Berit Kylén och Göran Redmalm.

Arbetsgruppen har fokus inriktat på historiskt intressanta material såsom rutin-, lokal- och verksamhetsbeskrivningar, bemanningsförteckningar, protokoll och minnesanteckningar från olika kommittéer, hanteringsanvisningar, metodböcker och inspektionsprotokoll som beskriver hur:

- läkemedelsförsörjningen till sjukvården förändrats över tiden
- sjukhusapotekets roll i samband med läkemedelshanteringen på vårdavdelningar utvecklats

- samarbetet mellan sjukhusapoteket och sjukvården har fungerat och utvecklats.

Även fotografier av personal, lokaler och verksamhet är mycket intressanta för den samlade dokumentationen.

Nyckelbegreppet är beskrivning av sjukhusapotekets roll i utvecklingen. Det betyder att det inte i första hand är vilka varor som tillverkades på sjukhusapoteket för sjukhusets behov utan **hur** tillverkningen och tillverkningskontrollen organiserades och genomfördes. Det är inte att i första hand samla in läkemedelskommitténs rekommendationer utan belysa sjukhusapotekets roll vid framtagning och spridning av rekommendationer.

Hittills har arbetsgruppen bedrivit arbetet på tre olika sätt:

1. Möte med chef och erfarna sjukhusfarmaceuter på Akademiska apoteket i Uppsala och genomgång av en del arkiverat material.
2. Brev och påminnelse till cirka 25 områdeschefer inom det nybildade dotterbolaget Apoteket Farmaci.
3. Direktkontakt med några pensionerade apotekschefer och några yrkesverksamma med lång erfarenhet.

Arbetsgruppen är väldigt angelägen om att få kontakt med kollegor som kan komplettera med dokument och beskrivningar av olika verksamhetsområden inom sjukhusfarmacin. Kontakt gärna någon av oss.

Jan-Olof Brånstad

Naturaliekabinettet på Skånelaholm – en drogsamling i Linnés anda

Nyligen har Kungl Vitterhetsakademien utgivit en vacker och läsvärd volym om Skånelaholms slott i Uppland. Skånelaholm ligger vid sjön Fysingen, inte alltför långt från Stockholm och Uppsala, och donerades till akademien år 1962 av makarna Herbert och Ing-Marie Rettig.

Slottet byggdes på 1640-talet av hovrättspresidenten Andreas Gyldenklou och har sedan passerat genom flera kända släkter, Jennings på 1700-talet, Rosenhane på 1800-talet och till sist makarna Rettig. Familjen Rettig hade ett stort kulturhistoriskt intresse och omfattande samlingar av konst, möbler, allmogeföremål och pretiosa, som ingår i donationen.

Bland samlingarna återfinns ett så kallade naturaliekabinett, det vill säga ett skåp med en naturaliesamling inrymd i Skånelaholms bibliotek. Under akademiens arbete med att katalogisera samlingarna åtog sig Farmacihistoriska Sällskapets Björn Lindeke och Bo Ohlson att studera och beskriva skåpet och dess innehåll. Resultatet av deras mödor föreligger nu i form av ett fylligt kapitel i boken om Skånelaholm.

Skåpet inköptes av Herbert Rettig i Uppsala 1928 och skulle enligt säljaren ha tillhört Linné.

Att bevisa detta är emellertid inte så enkelt. Det finns

ingenting som visar att Linné själv skulle ha ordnat samlingarna, även om det finns en spårbar anknytning tillbaka i tiden till början av 1700-talet.

Den egentliga samlingen består av ca 600 prover på Materia medica, droger för farmaceutiskt bruk. Därutöver finns i skåpets lådor både stenyxor och medicinska kuriositeter, till exempel gallstenar, samt en del handlingar och litteratur om Linné. Nu låter vi Björn och Bo berätta:

"Redan vid en hastig blick inser man att skåpets innehåll befinner sig i en ordning som inte är ursprunglig. Ur en farmaceutiskt-medicinsk synpunkt råder rent ut sagt oordning; en officiell inspektion skulle resultera i ett vitesföreläggande."

Vad finns det då i skåpet? Jo en hel del av farmacihistoriskt intresse, till exempel sjölökspastiller, glaskärl med

oraffinerad kamfer importerad från Holland, så kallade sigilljordar pressade till kakor med mera. Urvalet av droger följer ganska nära de svenska farmakopéerna från 1600- och 1700-talen. Här finns inte bara örter och rötter, utan även stenrikets droger, till exempel cinnober och orent sva-vel, förpackade i utrivna blad från gamla biblar.

Björn och Bo bjuder på några nedslag bland de hundratal drogerna och berättar om bland annat kastanj, älgklö-var, vildsvinsbetar och pestskräp, alla med en fängslade historia. I en längre bilaga listas alla de droger som återfinns i skåpet, med hänvisning till 1777 och 1739 års medicinaltaxor.

Björn och Bo ger oss här ännu ett fint exempel på en farmacihistorisk forskningsinsats.

Tidigare har de utmärkt sig för sina undersökningar av medicinkistan från regalskeppet Kronan. Som tidigare är de väl pålästa och förstår både att tolka och ge perspektiv till sina iakttagelser.

Nu skulle vi önska oss att de ville inventera även andra svenska drogsamlingar. En bra översikt över sådana saknas ännu. Som farmacihistoriskt intresserad undrar jag ibland över vad Linnés lärjungar medförde från sina resor i form av droger, och var dessa kan återfinnas idag. En utmaning för Björn och Bo!

”Skånelaholm – Ett gods i Uppland”, red Karin Sidén, Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 2008. www.vitterhetsakad.se

Jan G Bruhn

Akademiska sjukhuset 1708 – 2008

Jubileumsskrifter har den fördelen att läsaren på ett enkelt sätt kan bibringas en översiktlig kunskap om det aktuella verksamhetsområdets viktiga händelser belysta med nutidens granskning. De är svårt att tro att en sådan information skulle bli lätt tillgänglig utan jubileumsfirande.

300 hundra år är en avsevärd tid inte minst om man vill beskriva utvecklingen på landets äldsta sjukhus. De senaste 50 åren har till exempel antalet intagna ökat med 150%, antalet besök i öppen vård blivit 10 gånger större, den genomsnittliga vårdtiden halverats, antalet anställda blivit 6 gånger fler varav antalet professorer 5 gånger fler (61 st).

Redaktionskommittén har därför valt att koncentrera framställningen till åren efter sent 1950-tal. Trots att de olika disciplinavsnitten gjorts koncentrerade har det ändå sammantaget blivit nära 400 sidor inklusive ett ganska rikt bildmaterial. Avsnitten är osignerade vilket gör att urval och avvägningar i innehållet lagts i redaktionskommittén/redaktörens händer. Det kan möjligen hos framtida läsare föranleda frågor om enskilda avsnitt även om man i författarlistan kan gissa vilka som haft ett finger med i spelet.

Naturligen lyfter man i en jubileumsskrift fram några av sina profiler. I detta fall blev det pionjären för Sveriges sjuksköterskor Emmy Rappe, den legendariska rektorn för sjuksköterskeutbildningen Elisabeth Dillner, hjärnforskaren Salomon Eberhard Henschen samt öronläkaren Robert Bårány och ögonläkaren Allvar Gullstrand, båda nobelpristagare.

I 20 avsnitt beskrivs områden som varit särskilt framgångsrika ofta tack vare enskilda personers engagemang. Några exempel: Carl Gemzell (behandling vid barnlöshet), Viking Olov Björk (thoraxkirurgi) och Bo Vahlqvist (pediatrik).

Läkemedelsutvecklingen har inte givits något särskilt utrymme utan inkluderas i förekommande fall i resp kliniska discipliner. För att nämna några:

Anders Grönwalls insatser tillsammans med Björn Ingelman för utvecklandet av plasmaexpandern dextran.

Kunskapsområdet följdes sedan upp av Lars Thorén som ledande person på vätskebalansområdet.

Ögonoperationshjälpmedlet hyaluronan framställdes av Pharmacia under namnet Healon baserat på forskningsarbete och metodutveckling av Endre Balazs och Torvard Laurent.

- Carl Gemzells arbeten kring ofrivillig barnlöshet, som bland annat ledde fram till ett immunologiskt graviditetstest (Wide-Gemzell), får givetvis också plats.
- Medarbetaren Leif Wides och Gunnar Johanssons forskning resulterade i allergenextrat (RAST).
- Under Claes Högmans ledning bedrevs ett framgångsrikt utvecklingsarbete på blodtransfusionsområdet som resulterade i bland annat SAGMAN-lösningen.
- Arne Tamsens arbete med självadministrerade opioider för smärtbehandling och senare i samarbete med Lars Terenius är viktiga steg inom anestesiområdet.
- Sten-Magnus Aquilonius med intraduodenal infusion av levodopa.
- Slutligen ska nämnas Lars Magnus Gunnes metadon-behandling av heroinmissbrukare.

Boken avslutas med ett par avsnitt om sjukhuset som utbildare och minnen från patienter och personal.

Sammanfattningsvis en intressant och lättillgänglig läsning inte bara för Ackisanställda och uppsalabor.

Leif H. Eklund

Skulle jag inte ha visat dom....?

Under min första tid som apotekare i Finspång aktualiserades frågan om glesbygdens läkemedelsförsörjning. Skulle till exempel Ullas Kiosk i Grytgöl få sälja lite handköpspreparat (som det hette på 70-talet)?

Frågan var en fråga för den tidens Regionkontor. Den ärevärdige bitr. regionchefen Gunnar Lundberg hade ärendet i sin hand och gjorde studieresor i glesbygdsländ, bland annat till den ovannämnda Ullas Kiosk.

För att följa upp Gunnars besök och bekanta mig med omgivningen så gjorde även jag en liten rundresa i mitt lokaltalpastorat.

Kommen till Ulla inleddes ett trevligt lanthandelssamtal som avrundades med att Ulla tog fram en skokartong

och glatt visade upp innehållet – Treorör och Magnecylförpackningar!

Hon såg väl kanske att jag såg en smula brydd ut och hon frågade lite blygt:

”Skulle jag ha inte visat dom för den där herrn från Linköping?”

Ibland blir även jag svarslös. Men hon blev sedermera ordentligt ombud och jag fick samtidigt en förklaring till en del glesbygdsföreträdares tidigare stora handköpspreparatsinköp.

Vare sig det var bättre eller sämre förr – så var det i många fall annorlunda!

Leif V. Eriksson

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årskrift 2008

Ögon med bilaga, Ögonkliniken i Lund under 140 år

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årskrift för 2008, den andra sedan sällskapet återupptagit serien med årsböcker har utkommit. Den består av två böcker med ögon, ögonsjukvård och forskning kring ögat som tema. Bilagan beskriver ögonkliniken i Lund 140-åriga historia.

Speciellt intressant är en beskrivning av en kataraktoperation i Västerås 1805. Lasarettet i Västerås var då beläget inom det medeltida hospitalsområdet. Journaler finns bevarade från 1786 med noteringar av diagnoser, åtgärder och resultat. Den beskrivna operationen var den första gråstarrsoperation, som dokumenterats från Västerås. Den nutida kommentatorn Olof Wennhall finner det imponerande att man kunde nå ett så gott resultat utan några större kunskaper om hygien eller sterilitet, utan bedövning, utan mikroskop eller annan förstoring, utan adekvat belysning, utan möjlighet att vidga pupillen före operationen, utan suturer att sy med, utan tillgång till läkemedel som antibiotika eller steroider eller ens tillgång till adekvat optisk rehabilitering i form av starrglasögon.

Det som gör operationsberättelsen särskilt intressant ur farmacihistoriskt perspektiv är redogörelsen för den använda medicineringen. Patienten Brita Jansdotter, 63 år, fick det vänstra ögats grumliga lins borttagen med en tunn lång nål, en cystotom. Ögat förbands sedan med en kompress, fuktad med Saturn, som är detsamma som blyvatten. Efter två dygn togs förbandet bort och en lös linnelapp med en lösning av vitriol.alb, zinksulfat upplöst i utspädd svavelsyra, två gran per uns. Ögat öppnades på åttonde dygnet, patienten hade inte haft någon värk, men ögat hade börjat rinna. Såret på hornhinnan hade då läkt, men ögat föreföll infekterat och patienten fick då också huvudvärk och feber, men ingen värk i ögat. Behandlingen fortsatte med kina mot febern och opium mot värken. Tidigare behandling med ögonvatten upphörde och man

penslade ögonlocken med spir.aether.vitriolatus. Brita Jansdotter fick lämna sjukhuset efter drygt en månad. Hon såg då nästan ingenting men kunde efter någon tid sköta sina sysslor och läsa i bok med grov stil.

De läkemedel som användes vid och efter operationen var välkända farmakopépreparat. Blyvatten även kallad blyättika, framställdes 1805 genom kokning av blyoxid. Blyvatten är en klar, färglös vätska med sötaktig, sammandragande smak. Zinksulfat har fortfarande viss användning i ögonsjukvården. Av sjukrapporten framgår inte vilka kina- eller opiumpreparat som använts.

Spiritus aethereus vitriolatus, den benämning som användes i Ed IV, gällande vid den här tidpunkten, är Hoffmans droppar, blandningen av en del eter och tre delar koncentrerad sprit, som slutade sitt bruk som missbruksmedel i dropphandeln. Vid denna tidpunkt framställdes blandningen genom att en blandning av koncentrerad al-

kohol och svavelsyra destillerades. Från och med Ed V blandades eter och alkohol.

Även övriga artiklar i årsboken ger intressanta inblickar i ögonsjukdomarnas historia.

Ingegerd Agenäs

Museiresa till våren?

Vi har diskuterat om vi skall genomföra en museiresa i maj/juni.

Vi började med spännande planer på S:t Petersburg, om vars medicin-farmacihistoriska bakgrund vi vet väldigt litet. Efter träget sökande i litteratur, på hemsidor (ofta eleganta men på ryska), virtuella rundvandringar på Eremitaget och andra sagolika ryska museer, har vi inte fått några napp inom det här området och vet följaktligen fortfarande väldigt litet. Det finns naturligtvis dokument och samlingar, men de kräver troligen efterforskningar på plats. Internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmacie har ingen adress till Ryssland; den internationella förteckningen över farmaci-skolor inte heller. Vi får söka vidare och återkomma till

ett annat år, för håll med om att det vore spännande. Vi känner till någon svensk apotekare som sökte sina lycka i Petrograd. Men är det någon som vet mer eller har några tips mottas alla förslag med stort intresse.

Vi har därför stannat för att föreslå en resa till Norge med apoteksmuseet på Bygdøy och andra minnesmärken i Oslo. Innan vi gör en detaljerad planering vill vi gärna efterhöra intresset.

Hör av Dig till historiker@swepharm.se eller till Farmacihistoriska Sällskapet, Apotekarsocieteten, Box 1136, 111 81 Stockholm eller per tel till Ingegerd Agenäs 08-6419526 för en på inget sätt bindande intresseanmälan. **Hör av Dig före 20 februari!**

Styrelsen